

Mustafa Râkım'ın Karagömrük-Zincirlikuyu'daki türbesine defnedildi. Kabir kitâbesi, en iyi öğrencisi sayılan Ahmed Râkım Efendi tarafından celi sülûsle yazılmıştır.

Yaşadığı devirde Râkım yolunun en başarılı temsilcilerinden sayılan Hâşim Efendi'nin II. Mahmud ve Abdülmecid devrinde yapılan veya tamir edilen âbideler üstündeki tuğraları da mükemmeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîb, *Hatt u Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 168; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 125-126; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 205; M. Uğur Derman, "Hâşim Efendi", *TA*, XIX, 48.

M. UĞUR DERMAN

HÂŞİM MUHAMMED el-BAĞDÂDÎ

(هاشم محمد البغدادي)

Ebû Râkım Hâşim b. Muhammed
b. Dirbâs el-Kaysî el-Bağdâdî
(1917-1973)

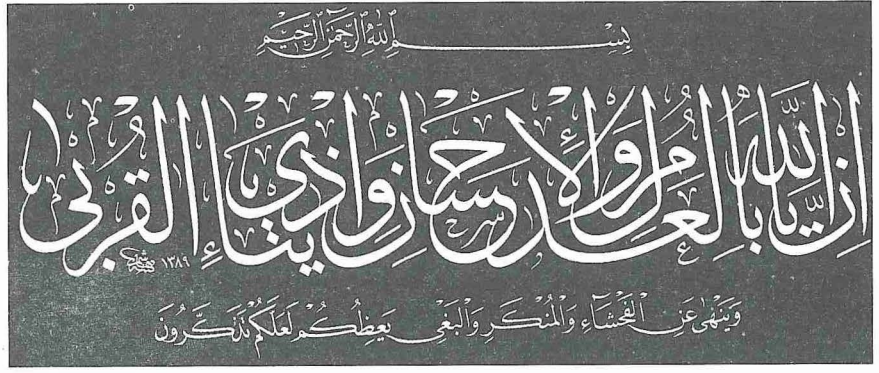
Hattat.

Bağdat'ta doğdu. Küçük yaşta babasını kaybedince amcası Mahmûd'un himayesinde büyüdü. Molla Ârif Şihlî'den ders alarak başladığı hat çalışmalarını Bağdat'ın önde gelen hattatlarından Muhammed Ali Sâbir'in yanında sürdürdü.

1934 yılında çalışmaya başladığı askerî bir kurumdan kısa bir süre sonra ayrıldı. 1937'de haritacılıkla ilgili bir daire olan Müdüriyyetü'l-mesâhati'l-âmme'ye tayin edildi. Arkadaşı hattat Abdülkerîm Rif'at'tan Arap tezyinatını öğrendi. Osmanlı üslûbunda eserler ortaya koyan Molla Ali el-Fazlî'nin yanında hat eğitimini tamamlayarak 1943 yılında icâzet aldı. 1944'te Mısır'a gitti. Aynı yıl Mısırlı iki hattat Muhammed Hüsnî ve Seyyid İbrâhim Efendi'den icâzet aldı. Ertesi yıl Kahire'de tanınmış Türk hattatı Aziz er-Rifâî'nin kurduğu Medresetü tahsîni'l-hutûti'l-melekiyye'den mezun oldu. Yazdığı bir hilye-i

Hâşim
Muhammed
el-Bağdâdî

Hâşim Muhammed el-Bağdâdî'nin celi sülûs ve nesih hattıyla bir levhası (Yûsuf Zennûn fotoğraf arşivi)

şerîfeyi Hamit Aytaç'a göndererek takdirlerini kazandı. 1951 yılında Türkiye'ye gitti. Hamit Aytaç, Necmeddin Okyay, Macit Ayrıl ve Mustafa Halim Özyazıcı ile görüşerek sohbetlerine katıldı. Hamit Aytaç'tan icâzet yerine geçen iki takdir belgesi aldı. Bağdat'ta, 1955-1959 yılları arasında Bağdat Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde hoca olarak bulunan Macit Ayrıl'dan da istifade etti. 1960'ta hoca olarak tayin edildiği Bağdat Güzel Sanatlar Enstitüsü'ne sanat hayatının en verimli dönemini geçiren Hâşim Muhammed 30 Nisan 1973'te vefat etti ve Bağdat'taki Hayzürân Kabristanı'na defnedildi.

Celi sülûste ve tuğra çekmekte devir açan Osmanlı hattatı Mustafa Râkım'a (ö. 1826) duyduğu hayranlık dolayısıyla oğluna Râkım adını veren ve Ebû Râkım künyesini kullanan Hâşim, Osmanlı hat üslûbuna bağlılığı ile çağdaş Arap hattatları arasında özel bir yere sahiptir.

Hâşim, Bağdat başta olmak üzere Irak'ın çeşitli yerlerindeki yirmi kadar caminin yazılarını yazdı. Osmanlı hattatlarından Mehmed Emin Rüşdî'nin 1821'de İstanbul'da yazdığı ve Pertevniyal Vâlîde Sultan'ın İmâm-ı Âzam Camii'ne vakfettiği mushafın Evkaf Divanı'nca yapılan basımını kontrol ederek yazı ve tezyinatıyla ilgili eksiklerini tamamladı (1951). Bu mushafın ikinci (1966) ve üçüncü (1971) baskıları yine onun gözetiminde Almanya'da yapıldı. Hasan Rızâ Efendi'nin 1891'de yazdığı mushafın kontrolünü de üstlenen Hâşim, bu yoğun işleri sebebiyle 1959 yılında yazmaya başladığı mushafı tamamlayamamıştır.

Hat tarihi ve meşhur hattatlar üzerinde de çalışan Hâşim Muhammed, Arap yazısının kurallarını öğretmek amacıyla

kaleme aldığı *Qavâ'idü'l-hattî'l-'Arabî* adlı eserinin Irak, Pakistan, Mısır, İran, Türkiye ve Lübnan'da çeşitli ofset baskıları yapılmıştır. Eserin ilâveli son baskısında (Bağdat 1961) sülûs, ta'lik, celi, divanî ve küfî yazılarından oluşan 300 kadar örnek yer almaktadır (Sâbit Münîr er-Râvî, III [1976], s. 53). Hat tarihine dair araştırmalarının müsveddeleri ise oğlu Râkım'dadır.

Hâşim, el-Hidâyetü'l-İslâmiyye adlı cemiyet tarafından yayımlanan yıllığa hatla ilgili makaleler yazmış, *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye* dergisinde Mustafa Halim Özyazıcı (sy. 4, Bağdad 1965, s. 42) ve Muhammed Bedevî ed-Dîrânî'nin (sy. 3 [1968], s. 42) ölümieri münasebetiyle iki yazı kaleme almıştır. Irak Cumhuriyeti'nin 1960 yılında yayımladığı *el-Hattâtûn fi'l-'Irâk* adlı yıllık çalışmasına da katkıda bulunmuş, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı'nın 1964'ten itibaren neşrettiği bütün dergi ve kitaplar da dahil olmak üzere yüzlerce eserin başlığını yazmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Irak'ta ders kitabı olarak kullanılan rik'a meşki de onun tarafından hazırlanmıştır.

Irak Merkez Bankası ve Masrafü'l-vatanî'ce çıkarılan banknotların ve 1948-1959 yılları arasında tedavülde bulunan madenî paraların yazı ve tezyinatını hazırlaması Hâşim'in diğer Arap ülkelerinde tanınmasını sağlamıştır. Tunus, Libya ve Sudan paralarındaki hat ve tezyinat da ona aittir.

Bağdat Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde uzun yıllar hat hocalığı yapan Hâşim, sadece Ahmed en-Necefi ez-Zencânî ve Abdülganî el-Ânî adlı iki öğrencisine icâzet vermiştir. 1952 ve 1964 yıllarında Bağdat'ta iki sergi açmış, vefatından sonra adı

HÂŞİM MUHAMMED el-BACDÂDÎ

na sergiler düzenlenmiştir. Bunların en önemlisi 1978'de Londra'da açılan sergidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Delilü ma'razi Müdiriyyeti'l-meşâhati'l-âmme, Bağdad 1952; *Delilü'l-Cumhûriyyeti'l-İrâkıyye li-sene 1960*, Bağdad 1960, s. 794; *Delilü ma'razi'l-haṭṭî'l-'Arabî ve'z-zehrafetü'l-İslâmiyye*, Bağdad 1964; *Zikrâ 'amidi'l-haṭṭî'l-'Arabî Hâşim Muhammed el-Bağdâdî*, Bağdad 1973; Velid el-A'zamî, *Terâcümü ḥaṭṭâi Bağdâdî'l-mu'âşırîn*, Beyrut 1977, s. 254-275; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 67; Mâcid ez-Zühdi, *el-Mecmû'a* (nşr. Hâlid Hüseyin), Bağdad 1985, s. 9; Nesîm Rahîm Kerîm, *Hâşim Muhammed el-Bağdâdî* (yüksek lisans tezi, 1988, Câmîatü Bağdâd Külliyyetü'l-fünûnî'l-cemile); M. Uğur Derman, *İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı*, İstanbul 1992, s. 230; "Liḳâ' ma'a'l-fennân Hâşim Muhammed el-Haṭṭâi", *el-Aḳlâm*, sy. 12, Bağdad 1965, s. 134; Hâşim en-Nuaymî, "Ḥaḍîşün 'anî'l-ḥaṭ", *Ceridetü'l-Cumhûriyye*, Bağdad 14.8.1970, s. 3; Abdullah el-Cübûrî, "Hâşim Muhammed el-Bağdâdî", *er-Risâletü'l-İslâmiyye*, LXI, Bağdad 1973, s. 82; Sâbit Münîr er-Râvî, "Hâşim el-Haṭṭâi", *el-Mevrid*, III, Bağdad 1976, s. 51-53; Nûrî Hammûdî Ali, "Mâ zâ fe'ale Hâşim el-Haṭṭâi bi-muşâfi'l-evḳâf", *Âfâk 'Arabiyye*, IX, Bağdad 1980, s. 118.

YÛSUF ZENNÛN

HÂŞİM b. UTBE

(هاشم بن عتبة)

Ebû Ömer Hâşim b. Utbe
b. Ebî Vakkâs ez-Zührî
(ö. 37/657)

Kahramanlığı ile tanınan sahâbî.

Mekke'nin fethedildiği gün kardeşi Nâfi' ile beraber müslûman oldu. Uhud Gazvesi'nde Resûl-i Ekrem'in dişini kıran babası Utbe Mekke fethinden önce İslâmiyet'i kabul etmeden öldü. Hâşim, Yermük Savaşı'na atlı bir birliğin kumandanı olarak katıldı ve bu savaşta bir gözünü kaybettiği için "A'ver" lakabıyla anıldı. Şam'ın fethinden sonra orada ikamet etti. Hz. Ömer onu Şamlılar'dan oluşan bir kıtanın başında Irak'a gönderdi. Amcası Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın emrinde Kâdisiye Savaşı'na katılarak ordunun sol kanadına kumanda etti. Bu savaştan sonra barış yolu ile Hulvân'ı, emrindeki 12.000 kişilik bir kuvvetle seksen gün süren bir kuşatmadan sonra da Celûlâ'yı fethetti. Hz. Osman zamanında tek başına şevval hilâlini görerek iftar ettiği için cezalandırıldığı rivayet edilir. Hz. Ali ile Muâviye arasındaki mücadelede Ali'nin yanında yer aldı. Cemel Vak'ası'ndan önce Hz. Ali onu, oğlu Hasân ve Ammâr b. Yâsir ile birlikte taraftar toplamak ve muhtemel bir çatışmaya hazırlanmak için Küfe'ye gönderdi.

Savaş oyunlarını iyi bilen, düşmanlarını karşı seri hareketleri ve hızlı darbeleri sebebiyle "Mirkâl" lakabıyla anılan Hâşim, Sıffîn Savaşı'nda Basralılar'dan oluşan kuvvetlerin başında ordunun bayrağını taşıması Muâviye ile Amr b. Âs'ı korkuya düşürdü. Ancak Sıffîn'deki muharebelerin birinde bütün gün çarpıştıktan sonra akşam karanlığında Hâris b. Münzir tarafından öldürüldü. Ölmeden önce bir ayağını kaybettiği zikredilmiştir (Fâsî, VII, 360). Şamlılar'ı sevindiren bu ölüm Hz. Ali'nin ve Irak ordusunun derin üzüntüsüne sebep oldu. Başta Hz. Ali olmak üzere Hâşim'in oğlu Abdullah ve Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile onun hakkındaki teessürlerini mersiyeleriyle dile getirdiler. Muhammed Rızâ el-Hakîm *Hâşim el-Mirḳâl* adlı bir eser kaleme almıştır (Necf 1370/1951).

BİBLİYOGRAFYA :

Dineverî, *el-Aḥbârü't-tivâl*, Bağdad 1959, s. 120, 121, 144, 171, 174, 183; Taberî, *Târîḥ*, IV, 215, 260, 321, 373, 402-403, 447-451, 473-478; V, 7-8, 26, 532-533, 623, 652-656; VI, 23; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 395-396; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 129; Hatîb, *Târîḥu Bağdad*, I, 196; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, III, 616-622; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, V, 377-378; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 520-521, 525; III, 260, 282, 294, 309, 313-314; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 486; Fâsî, *el-'İkdû's-şemin*, VII, 359-360; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 593; *A'yânü's-Şi'a*, I, 496-498; Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 49; Cezzâr, *Medâḥilü'l-müeliftin*, III, 4-6; Ed., "Hâşim b. 'Utba", *EP* (Fr.), III, 267.

ASRI ÇUBUKÇU

HÂŞİMÎ, Muhammed b. Ahmed

(محمد بن أحمد الهاشمي)

Muhammed b. Ahmed b. Abdîrahmân
el-Hâşimî et-Tilimsânî
(1881-1961)

Derkâvî-Alevî şeyhi, âlim.

17 Temmuz 1881'de Cezayir'in Tilimsân (Tlemsen) şehrine bağlı Subde belde-sinde doğdu. Annesi ve babası Hz. Hasan neslindedir. İlk eğitimini Subde kadısı ve bölgenin âlimlerinden olan babasından aldı. Onun ölümünden sonra kardeşlerinin geçimini sağlamak için tarım işçisi ve baharat satıcısı olarak çalıştı, bir süre de terzilik yaptı. Bu arada dinî bilgilerini arttırmak amacıyla cami ve medreselerin halka açık derslerine devam etti. Bu yıllarda Derkâve'de yaygın olan ve mensuplarının medrese kültürü de almasına büyük özen gösteren Şâzeliyye tarikatının Derkâviyye koluna intisap etti. Bu tarikatın Şeyh Muhammed el-Habrî ve

Muhammed b. Habîb el-Bûzîdî gibi ünlü simalarının seçkin müridlerinden biri olan Muhammed b. Yellis'ten çeşitli dersler aldı. Fransızlar'ın Cezayir'i işgal edip ülkede her türlü İslâmî eğitim ve öğretim faaliyetini yasaklaması üzerine mürşidi İbn Yellis ile birlikte Şam'a kaçtı (1904). Burada bir süre göçmen mahallesinde kaldı. Şehirdeki Cezayirli göçmenlerin değişik yerlere dağıtılmasını protesto ettiği gerekçesiyle Suriye müftüsü Muhammed Ebû'l-Yûsr Âbidîn ile birlikte sürüldüğü Adana'da iki yıl mecburi ikametden sonra Şam'a, şeyhi İbn Yellis'in yanına döndü. Suriye'nin meşhur âlimlerinden Mahmûd Reşîd el-Attâr'dan usûl-i fıkıh, Şeyh Muhammed Yûsuf el-Kâfî'den Mâlikî fıkıh okudu. Ayrıca Muhammed Bedreddin el-Hasenî, Emîn Süveyd, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, Tevfik el-Eyyûbî, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî ve Ebû'l-Hayr el-Meydânî gibi âlimlerden istifade etti.

İbn Yellis'in vefatından sonra (1927), hac seyahati dolayısıyla Şam'a uğrayan Derkâviyye şeyhlerinden Ahmed el-Alevî'ye intisap etti. Şam'da oturmakta olduğu göçmen mahallesinde bir zâviye açtı, ayrıca mescid ve evlerde zikir ve ders halkaları oluşturmaya başladı. Emeviyye Camii'nde vaazlar verdi; şehrin Şâmiye ve Nûriye medreselerinde akaid ve tasavvuf dersleri okuttu, vaaz ve sohbetlerde bulundu. Halifelerinden Abdülkâdir İsâ, onun samimi sohbet ve telkinlerinden etkilenen pek çok insanın tövbe edip sâlih birer kul olmaya çalıştığını belirtmektedir (*el-Hakâ'ik 'anî't-taşavvuf*, s. 621). Hâşimî 19 Aralık 1961 tarihinde Şam'da vefat etti. Cenaze namazı Emeviyye Camii'nde kılındıktan sonra Dahdâh Mezarlığı'nda Şeyh Ebû'l-Hayr el-Meydânî'nin yanına defnedildi.

Hâşimî'nin tarikat silsilesi Ebû'l-Yezâ el-Mehâcî, Muhammed Kaddûr el-Vekîlî, Muhammed b. Habîb el-Bûzîdî, Ahmed el-Alevî vâsıtasıyla Şâzeliyye'nin Derkâviyye kolunun kurucusu Ahmed ed-Derkâvî'ye (ö. 1239/1823) kadar ulaşır. Derkâviyye'nin Ahmed el-Alevî'ye nisbet edilen Aleviyye kolunun Ortadoğu'daki en meşhur merkezi Hâşimî'nin Şam'da tesis ettiği zâviyedir. Kendisinden sonra irşad faaliyetini Şam, Humus, Hama, Halep gibi şehirlerle Ürdün ve Filistin'in çeşitli merkezlerinde açılan zâviyelerde Muhammed Saîd el-Burhânî, Abdülkâdir İsâ, Saîd el-Kürdî gibi Hâşimî'nin ünlü halifeleri devam ettirmiştir.

Ahlâkı, fazileti ve kaliteli dersleriyle çevresinde dönemin Şa'rânî'si olarak ün ya-